
Santa Maria del Mar, a Torroella de Montgrí

Per a rastrejar els orígens de Torroella de Montgrí, cal posar esment a una fita històrica important en la repoblació de les terres que avui constitueixen el terme municipal de la vila.

És la fundació del mas i de la capella de «Santa Maria del Mar», avui anomenada «Santa Maria dels Masos», situada en un turó proper a la carretera que va a l'Estartit a uns dos quilòmetres del mar.

Els monjos del monestir d'Amer, quan encara residien a Sant Medir, poblet que dista uns vuit quilòmetres de Girona, van establir-hi una «cella» monàstica, és a dir una casa per a conrear una finca, sota la direcció de l'abat del monestir. Més tard la cella fou enriquida amb una església contigua i la finca va esdevenir un priorat depenent del monestir principal.

Heus ací les cites documentals que marquen el progrés d'aquella primitiva fundació:

Vers l'any 833. — L'abat Deodat va obtenir un diploma de l'emperador Lluís el Piadós que confirmava les possessions del monestir benedictí de Sant Medir, entre elles la cella de Santa Maria del Mar. L'abat fou presentat a l'emperador pel comte-marquès Gaucelm, qui va regir el comtat de Girona entre els anys 822 i 834. S'ha perdut el document, que havia existit a l'arxiu del monestir d'Amer; però coneixem el seu text pel diploma de l'any 844, que en reproduí el contingut.

14 de maig del 844. — Diploma del rei de França, Carles el Calb, en favor de l'abat Guilera, que confirma el privilegi de Lluís el Piadós. Cita així la finca de Santa Maria del Mar de Torroella: «Cellula quae dicitur Carcer, sita iuxta maris magni littora, in pago Impuritanensi sita». En català diria: «Petita cel·la anomenada Carcer, situada prop del mar gran, establerta en la comarca d'Empúries».

Era, doncs, una petita residència per a un monjo sense dedicació a cap sant i, per tant, sense església.

19 de setembre de 860. — Diploma del mateix rei Carles el Calb en favor de l'abat Teodosi, del monestir de Sant Medir: «Cellula quae dicitur Carcer, sita iuxta maris magni littora», és a dir: «Petita cella anomenada Carcer, situada a tocar la vorera del mar gran». Ja es veu que a la cort dels reis francs hom calcava en un diploma els noms dels llocs protegits en els documents anteriors. No havia canviat encara la situació de la finca de Torroella.

899. — Judici celebrat a Girona en favor de l'abat de Sant Medir de nom Superfult. El comte de Girona i Barcelona Guifred Borrell retenia la finca com a propietat comtal; però havent escoltat els testimonis presentats per l'abat reconegué els drets del monestir. Ve citada així: «Sanctus Petrus de Carcere»: Sant Pere de Carcer. Hom dedueix que la petita residència monacal havia progressat i ja tenia una església anexas, dedicada a Sant Pere.

1187. — L'abat Ramon III va obtenir una butlla del papa Climent III en la qual es confirmen les possessions del monestir de Santa Maria d'Amer, entre elles l'església de «Sant Pere i de Santa Maria de Carcer, contigua a la vorera del mar gran»: «Ecclesia Sancti Petri et sanctae Mariae de Carcere iuxta litus magni maris». L'església havia estat ampliada amb una nova capella o advocació de la Mare de Déu.

1350. — «Capellam seu ecclesiam sanctae Mariae de Mari, parrochia de Turricela de Montegrino». El document diu que l'abat Bosso conferí a un sacerdot un benefici fundat en aquesta església, el culte de la qual s'havia intensificat amb l'erecció d'un benefici eclesiàstic. Noteu que l'única advocació és la de Santa Maria del Mar.

1523. — Un altre document fa constar que l'abat comandatari d'Amer, el cardenal Nicolau de Fieschi, italià, va conferir a un sacerdot el mateix benefici esmentat anteriorment. Anomena l'església així: «Sanctae Mariae de Mari, extra villam Turricela de Montegrino».

1700. — «Sancti Petri et Sanctae Mariae de Carcere, iuxta litora magni maris, termini villae Turricela de Montegrini, dioecesis Gerundensis». És un nomenament d'un sacerdot per al susdit benefici, estès per l'abat de Santa Maria d'Amer, Fra Joan Antoni Climent.

Dóna la impressió que els redactors del document amb prou feines sabien on era l'església i volgueren declarar-ho amb tots els detalls.

A la dècada dels 1840 encara es conservava el benefici esmentat, l'obtentor del qual fruïa d'habitatge a la casa contigua a la capella i del producte del conreu de ies terres properes, en part destinades a cultiu i en part a bosc. Pel mateix temps foren objecte de la Desamortització dels béns de la clerecia secular i els agents del fisc la van oferir a la venda pública. Amb tot, sembla que la capella no fou inclosa en l'expropiació per raó de ser un temple o santuari on es practicava el culte públic.

**FAÇANA DE LA CAPELLA
DE SANTA MARIA DEL MAR**

Fotografia: J. Marqués

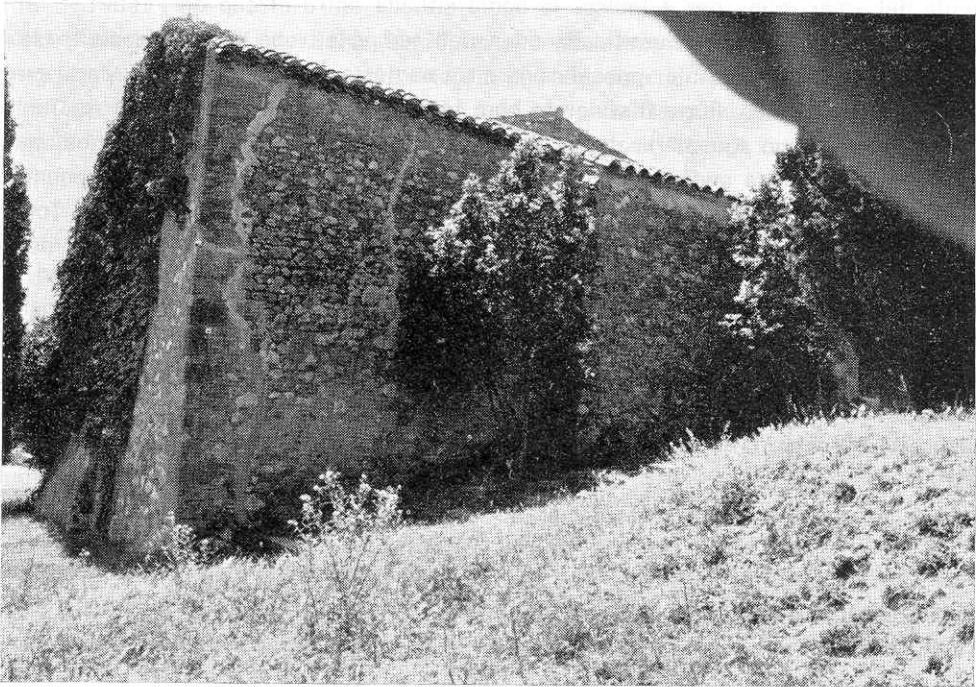
Fins ací les cites documentals conegudes referents a l'església de Santa Maria del Mar. El lector, erudit en les dades referents a Torroella de Montgrí potser trobarà a faltar les cites de Santa Cecília de Carcer amb què Xavier Monsalvatge en el seu «Nomenclàtor històric» va enriquir les dades d'aquesta església de Torroella. Com el gran Homer, va endormiscar-se aquell dia el nostre gran historiador i va confondre l'església de Santa Cecília de Carcer, que és la de Les Serres, situada en el municipi de Sant Esteve de Llémena, amb la de Santa Maria de Carcer, que és la de Torroella. La confusió és disculpable perquè l'abadia d'Amer també tenia possessions a la parròquia de Les Serres.

Cabaiement, essent conscients del perill de confusió entre llocs de nom semblant, els redactors dels documents esmentats van extremar les precaucions i van emprar tres mitjans d'identificació de la finca de Santa Maria del Mar: primer, el de la proximitat amb el mar gran; segon, el de la comarca d'Empúries o de la parròquia de Torroella, i tercer, l'advocació de Sant Pere i de Santa Maria. Tot això de més a més del nom propi de Carcer, que fou el primer que la va distingir.

Examinem curosament el perquè de tantes precaucions.

El nom de Carcer és molt significatiu, però no és únic a les nostres comarques i tot fa creure que en aquell temps era un nom comú que indicava un accident geogràfic relativament freqüent.

En tots els llenguatges d'origen indo-europeu els mots primitius solien

Cara nord de la capella on es veu l'àbsis més estret que la nau. (Fotografia: J. Marqués)

ser monosíl·labs i constitueixen la rel dels mots compostos i derivats de les llengües modernes d'aquella gran família d'idiomes. En l'idioma celta el mot «Car» o «Quer» significava «roca» i repetint el mot per composició hom volgué indicar «dues roques».

Noteu que el paratge de l'Estartit sempre s'ha distingit pels dos espadats rocosos que la gent ha aplicat a la forma dels dos peus del «bisbe mort» figurat en la muntanya del Montgrí, l'anell del qual s'identifica amb el castell de Santa Caterina.

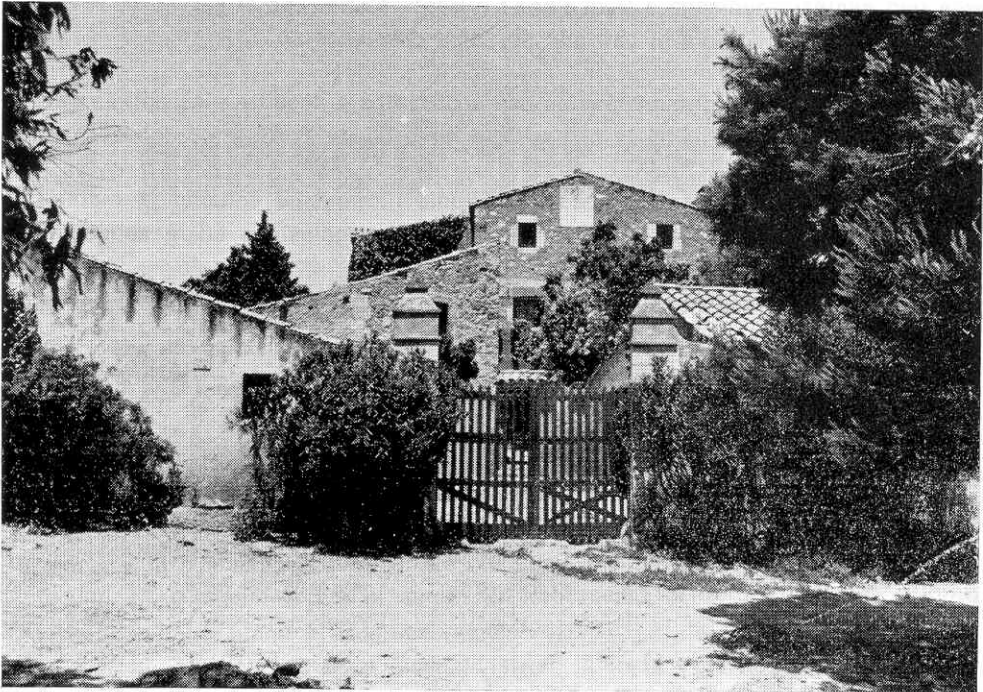
Aquest fenomen lingüístic no és privatiu de Torroella. Ja he dit que es troba també al poble de Les Serres i consta en un paratge proper a Cantallops, citat amb la grafia de «Leocarcari» en la mateixa època que el nostre Carcer de L'Estartit. En la forma simple de Quer o Car es troba repetit a balquena en la toponímia de les comarques gironines i sempre amb el significat de «roca». Ben a prop de Torroella, el nom de Belcaire conté quelcom desfigurat el mateix mot i un clergue erudit el va llatinitzar en la forma de «Quarto» per a identificar millor el nom primitiu de «Bedinga» que li era més propi. El filòleg Pere Pericay fa notar que el mot es troba en la toponímia de tota l'àrea mediterrània, com a França, Itàlia, i al Nord d'Àfrica, pel qual motiu el creu àdhuc pre-indo-europeu i el considera d'origen ibèric o ligure o simplement mediterrani.

No obstant al topònim Carcer, hom hi afegí des del començament la circumstància de trobar-se contigu aquell lloc al «mar gran». Avui sembla risible la fórmula del «mar gran» per a indicar la badia situada entre el cap de l'Estartit i el de Begur; però era molt justificada en aquell temps en què foren redactats els documents. L'abadia d'Amer posseïa una altra església dedicada a Santa Maria en el poble de Colomé. Per a distingir-la hom feia constar que es trobava al riu Ter. Però cal saber que aquest riu de fet desembocava al mar a l'indret de Verges, on el mar entrava terra endins i per mitjà d'estanys o llacunes salinoses es comunicava amb la badia de L'Escala, on també desembocava el Fluvià. La badia de Torroella formava un mar «petit» i essent a l'Estartit ja hom es trobava davant del «mar gran».

Noteu que en els quatre primers documents no s'esmenta el nom de Torroella, parròquia de la qual formava part el territori de la nostra església. El nom de Torroella no es troba citat fins a l'any 1085 amb el nom de castell. En un document del 844 hom precisava la situació dient que era del «pagus» o comtat d'Empúries.

L'any 1350 Torroella feia temps que era una parròquia important dedicada a Sant Genís, la cita més antiga de la qual segons Monsalvatge data de l'any 1209. És ben expressiva la dita de l'any 1523: «Als afores de la vila de Torroella de Montgrí».

L'advocació de Sant Pere fou la primera que tingué l'església que estem estudiant. És lògic que Santa Maria d'Amer, que ja tenia una possessió a Colomé

Aspecte de la típica masia situada al costat de la capella. (Foto J. Marqués)

amb el nom d'església de Santa Maria, no el repetís per a la de l'Estartit, tan propera a aquella. Però tant per reverència a la casa mare d'Amer com per la tradicional devoció de l'Orde de Sant Benet a la Mare de Déu, aviat van afegir-hi una capella o altar en honor de Santa Maria i així van coexistir les dues advocacions i van quedar reflexades en els documents.

Observant l'estructura actual exterior de la capella, hom veu que la paret de la banda Nord no és seguida sinó que es trenca per a estrènyer el presbiteri o absis. Si bé els materials no ofereixen cap signe d'extraordinària antiguitat, amb tot la planta del temple sembla una reminiscència de les esglésies carolíngies, que oferien un absis rectangular més estret que la nau del temple. Jo diria que la capella actual és una reedificació de la primitiva església pre-romànica de la qual s'ha conservat la planta i l'orientació d'Est a Oest. És un fet general que les primitives esglésies del segle novè i àdhuc del desè eren tan rudimentàries i de materials tan inconsistents que hagueren de ser refetes o reconstruïdes més tard.

Amb tot no es pot dubtar de l'existència d'un establiment humà en aquell indret ja des del temps de la dominació romana, el qual va subsistir en temps alt-medieval i potser va enllaçar amb la colonització dels monjos d'Amer.

Probablement aquests van ocupar el lloc abandonat i erm pel sistema anomenat «aprisió» i de la primitiva vil·la romana en van fer una cella monàstica i des-

prés una església dedicada a Sant Pere i a Santa Maria, per al servei de la qual fou fundat el benefici sota el patronat de l'abat d'Amer.

Gràcies a aquelles circumstàncies han arribat fins a nosaltres les notícies històriques esmentades i també la construcció material de l'església i del mas.

El fecund escriptor empordanès Joan Badia i Homs ha estudiat el material trobat a les vores de l'ermita i ens ha fornít les conclusions suara apuntades. Aquest autor insinua la probabilitat d'haver-hi hagut un petit port de mar ran del turó on s'assenta la nostra ermita.

JAUME MARQUÈS i CASANOVAS